

ACC. N:R **M.10509:1-10.**

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Joh. Sjögren*
Härad: *Västra* Adress: *Lönåsa, Hultsjö*
Socken: *Hultsjö m. fl.* Berättat av:
Uppteckningsår: *1947* Född år *1883* i *Hultsjö*

Jordbrukets förhållanden.

s. 1-10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

LMF. 61.

J. O. R. D. B. R. U. K. E. T. S.   B. I. N. Ä. R. I. N. G. A. R.

Det har i mellersta Sverige såväl som i sydsverige under 1800 talet bedrivits alla slag av binäringar.

Och då säskilt under mitten av 1800 talet och ända in på 1900 talet, hade nästan varje småbonde någon större eller mindre slöjd såsom binäring, och dessa människor bedrev många olika tillverkningar. I Hultsjö fanns under mitten av 1800 talet rätt många småbönder som vid sidan av sitt lilla jordbruk bedrev olika handverk.

Och för att börja med några av dessa småbönder-handverkare, fanns bland annat ett par smeder, och vi kan då börja med C. M. Ekelund Hultsjö, han var ägare till 1/2 årtling det vill säga ett halft åttondels mantal, och såsom binäring idkade han liesmideri och utbildade sig till en mycket känd och sedermera ganska beryktad speciell på området, genom att kunna smida skarpa och hållbara liar, och liar av hans tillverkning kallades för "Ekelundsliar".

Med detta arbete började han med ganska tidigt på våren att utföra, så att han kunde ha så många liar som möjligt färdiga till slåttern, ibland gjordes ett litet uppehåll på sommaren för att då vara bonde, för att sedan börja med liesmidet och höll sedan på med detta till fram på hösten. De liar som han inte sålde på hemor-

ten, reste han ut och forgade med bland annat på marknaderna, och då var det närmast Sävsjö som mest besöktes, men det hände även att han utsträkte sina resor till Vetlanda och Växjö, och på dessa ställen tingade han bort liar till det kommande året. Priset på dessa hans liar var i slutet av 1800 talet och i början av 1900 talet Kronor: 1:25 à 1:50 beroende på längd och kvalite.

När en lie skulle tillverkas, tillagades tre bitar, två av järn samt en av stål. Stålbiten lades mellan de två järnbitarna, som sedan lades i fyren och vitglöddes, sedan var det att hamra dem tillsammans till en flat bit, samtidigt gjordes en krok eller rättare den delen som fästades vid lieskaftet "Ärvet" denna del av lien kallades för "läret" eller "lialäret", vidare kröktes lien till den sväng den skulle ha ovanstående arbete kallades att "Välla liar". sedan kom turen att göra en kant som kallades för ryggen, till detta hade smeden en flat hammare ungefär 2 à 3 cm bred, denna del av hammaren kallades för "pena", och arbetssättet kallades att "pena" liar, när så ryggen var "penad" hamrades lien flat och jämn, varefter den var färdig för "härdning" vilket skedde i en lång träränna fyllt med kallt vatten, den s.k. "Härenoen".

Vidare fanns under mitten av 1800 talet ytterligare en bondesmed i Greggatorp Hultsjö denne ägde 1/32 mantal, och han hette Sven Pettersson, och idkade litet smi-

ACC. NR M. 10509:3

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de rörelse bredvid sitt lilla jordbruk, ty bara genom den lilla gårdens avkastning kunde han ekonomiskt sett inte reda sig, ty familjen var stor, att dra försörjning om, och var därför tvingad att tjäna någon slant extra. Hans smedja var ganska liten ty någon smed i större skala var han inte, han tillverkade i huvudsak yxor samt s. k. "Buskknivar" ett eggjärn omkring 35 à 40 c.m. långt, och 8 à 10 c.m. brett, och var i framändan försett med en rund sväng eller krok, i den andra ändan var en "hylka" tillsmid, liknande en strut vari skaftet insattes. Hans smedja var som ovan nämnts av ganska små dimensioner, på ena långväggen eller något närmare hörnet var själva fyren uppmurad, på ena gaveln av fyren fanns en liggande blåsbälg, vilken drogs med en lång bälgen gående stång, när denna stång lyftes upp och ned framkallades en mycket stark luft, som medelst ett järnrör från själva bälgen tillförde fyren elter, som den också kallades "Hären" luft, på den andra sidan av muren d. v. s. den sidan som motsvarade bälgen var "Härehoen" anlagd, denna bestod av en liten trälåda fylld med vatten i vilka de tillverkade eggjärnen härdades. Framme vid ena gaveln av smedjan vanligtvis vid fönstret fanns en filbänk, där ett skruvstöd satt fastskruvat i bänken samt någon låda för diverse verktyg. På någon av de övriga väggarna hängde en borrar-maskin, även den av ganska primitiv art, den liknade mest våra nuvarande borrarvängar fast i större förmat, den övriga delen av smedjan tjänade till förvaring av inlämnade

ACC. NR M. 10509: 4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

saker för reparation o. dyl. Sina materialer inköpte smeden i närmaste samhälle och Sävsjö var då den närmaste orten för dessa inköp. De träkol som gick åt i hans smedja, kolade han själv, han köpte eller också bytte han sig till skog ~~xx~~ för arbete av en del kunder, som han sedan själv kolade vid lämplig tid.

För att i detta sammanhang återgå till liesmidet, så kan jag ju inte fullkomligt beskriva huru exakt en lie tillverkades, så beder jag få hänvisa till smedmästare Oskar Ekelund Skepperstad Sävsjö. ty han är son till ovan omtalade liesmeden C.M. Ekelund Hultsjö, och har i sin ungdom varit med om att tillverka liar i sin faders smedja i Hultsjö, och kan därför mera utförligt beskriva hela proceduren samt dess olika kvaliteter samt pris o, s, v.

Numera har liesmidet alldeles upphört, inte bara som bänring, till jordbruket, utan även som egentligt handverk, och detta har till största delen berott på att fabri- kerna började tillverka liar till billigare priser, och därigenom upptogo fabrikenas konkurrensen med handarbetare.

I slutet av 1800 talet fanns även en mycket anlitaad näringsgren nämligen tjärbrän- ningen, denna näring utövades till största delen av mindre bemedlade såsom torpare och backstugusittare. I min trakt fanns på den tiden två s.k. ~~XXXXXXXXXXXX~~ auktoriserade tjärbrännare. Den äldste hette Anders hans efternamn har jag ej lyckats få

ACC. NR M. 10509:5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

reda på, men det vanliga namnet som allmogen hade på honom var "Anders på Donka" eller rätt och slätt "Donkan", varför han fått detta namn vet jag inte, han bodde med sin familj i en liten stuga på gården Yggersryds ägor i Hultsjö, och försörjde sig och familjen med stort sett tjärbränning. Tjärbrännan som den kallades bestod av en stor flat sten med en mycket jämn yta, från mitten var utmejslad en ränna vari tjäran skulderinna ut. Till utrustningen hörde också en större järngryta, denna gryta plockades full av "töre", det vill säga gamla furustubbar, vilka vore sönspäntade till småbitar, av dessa bitar plockades sedan grytan full, varefter den omstjelpes så att botten kom, då kanterna på grytan ej alltid kunde sluta tätt mot stenen, murades alltid en krans av lera runt grytkanten, förutom ett hål som lämnades vid rännan i stenen, för tjärens uttrinnande. När dessa anordningar vore färdiga gjordes upp eld dels på själva grytan, och dels på stenen runt grytan. värmen tjärade att frambringa tjäran som sedan flöt ut genom den uthuggna rännan i stenen varunder ett träkärl var placerad, vari tjäran uppsamlades.

I Biskopsberg Hultsjö fanns också en gammal tjärbrännare, som i samband härmed hade skomakeriet till yrke, samt även slöjdade träskovlar, grytskedar och träslövar m.m.

Denne man hette Frans Zander Magnusson, och hans tjärbränneri var huvudsakligen om höst och vår.

För att avyttra sin produkter gick han omkring i byarna och sålde litet här och litet där. för övrigt var det typiskt för båda dessa ovannämnda tjärbrännare att de för det mesta hade borttingat sin vara långt i förväg till landtbrukare, inte bara i hemsöknen, utan även till närgränsande socknar, och måttet var vanligen i kannor och för en kanna tjära betalades vanligen tre daler /50 öre/.

Ovan omtalade Anders på Donka gick ofta till herregårdarna i Lamhult, Björnskog i Hultsjö, samt Elgabäck i Hjärtlanda, ty av herremännen ansågs att få litet mera för kanna-
nan-
m
Råvarorna hättades i skogen på vintern och bars sedan hem om snön inte var för djup. och som ovan nämnts, höggs själva tjärnan ur furustubbar efter träd som avverkats några år förut. Båda dessa tjärbrännare kokade även beck, men hur denna tillverkning gick till har jag ej lyckats få reda på, ty båda dessa gamla tjärbrännare äro nu döda, så den frågan kan jag ej besvara.

Frane Zander Magnusson hade ej någon verkstad för sin träslöjd, utan om vintren satt han inne i sin stuga, och om sommaren var han ute i sin vedbod och arbetade med sin slöjd. Till verktyg för slöjden, användes förutom den vanliga kniven, även en bandkniv, det vill säga en lång, tämligen bred kniv, med ett träskäft i vardera ändan vilket var böjt till en vinkel mot kniven, vidare fanns ett skedjärn, detta var böjt

ACC. NR M. 10509:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ovalt, och var avsett att urgäva skedar, skopor, och slevar. Vidare fanns utom den vanliga handyxan, ytterligare en slags yxa, denna hade eggen i vinkel mot skaftet, eller på tvären mot hammaren, och ganska tunnslipad, och med ovalt böjd egg, detta verktyg eller yxa användes till att hugga ut träskovlar och skopor med, och kallades för "Kävla" likaså fanns s. k. slätjärn, dessa voro ganska tunna och slätslipade på undersidan, samt egg på båda sidor, en del med en liten uppåtböjning i spetsen. Sådana verktyg såg jag i min ungdomstid hos en gammalman som allmänt kallades för "Petter i Berggrens" kallades även för "Petter Stamp", han bodde i en liten stuga vid Bölingetorp i Hultsjö. Han inte bara slöjdadeska skopor och allehanda skedar utan tillverkade byksåar baljor och byttor och dyligt "Laggade" som det kallades. Han tillverkade även såll "sällor", en sort av dessa kallades enbärssäll, en del kallades "ressel" de förra voro mindre än de senare, de större användes vid tröskning av säden, dessa "ressel" voro även av två storlekar, grovlekar, det finaste kallades "råressel" och det grövre kallades havraressel. Dessa "ressel" tillverkades av en tunn granbräda, omkring 1 meter i genomskärning samt omkring 25 à 30 centimeter hög, botten bestod av flätade hasselstickor vilka "singades" klyvdes till tunna stickor. Det hände även att stickor eller som det ock kallade "spröt" av enen användes till resselbottnar, och ansågs för att vara

ACC. N:R M. 10509: 8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

mera hållbara än hasselbottnar. Dessa bottnar flätades så, att det blev fyrkantiga
hål, varigenom säden skulle rinna igenom, "maskorna" som dessa hål kallades voro för
havre större, för rågen däremot voro maskerna litet mindre. Denne "Peter i Berggrens"
hade ingen verkstad, utan han gick omkring i socknarna, och stannade i gårdarna och
tillverkade vad som under året behövdes under året på den gården, när detta var färdigt
på den gården, gav han sig iväg till nästa gård, vid sådana gårdar som inte hade nå-
gon hyvelbänk fans, fick hans hyvelbänk köras från den ena gården till den andra till-
sammans med gubbens övriga attiralj. Stommen till dessa "ressel" fick sågas vid någon
vattensåg, till tunna bräder, råkade de att bli torra som ofta hände, inna gubben kom,
fick de blötläggas innan de kunde böjas till ~~stommar~~ runda stommar.

~~XXXXXXXXXXXX~~ Hasselpinnarna högg gubben själv, och för det mesta bar han själv
hem dem till resp. gårdar, eller där han var och arbetade,

Både Frans Zander Magnusson och gubben Berggren använde Altill sina skopor ock skovlar
och detta virke skulle alltid huggas på hösten, helst före Jul, samt på nedan. Petter
i Berggrens tillverkade också även matskedar av trä, och virket till dessa, och virket
till dessa var både av oxel och bok, samt även av En, och skedar av detta virke ansågs
få en mysket ^{gul} vacker färg, samt voro mycket lätta vid användandet, fast de ansågs knap-
past så hållbara som skedar av det andra virket. Dessa skedar tillverkade gubben

ACC. NR M. 10509:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Berggren om vintrarna hemma i sin lilla stuga, och försäljningen av skedarna blev ofta till kringresande gårdfarerhandlande, men någon gång kunde det hända att han torgförde dem i Sävsjö, vidare kom allmogen till honom och köpte vad de behövde, vidare inlämnade han skedar till ortens handlande.

Så kommer turen till snickeriet, men i denna gren var det huvudsakligen bara handverkare som bedrev detta. Fast någon bonde fans ju som jämte sitt jorsbruk även i mindre skala bedrev snickeri. I Knutstorp Bäckaby fans på 1870 och 1880 talet en sådan lantbrukare — snickare som hette J. P. Isacksson, men han likade sitt snickeri bara vintertid, och då var det i huvudsak vad han behövde under året, men det hindrade att om han fick tid över då även kunde ta emot beställningar från allmänheten, och han tillverkade allting, från möbler till alla slags landbruksredskap.

Vidare fanns en i Ramkvillatorp Ramkvilla som hette Johannes Johansson eller som han allmänt kallades "Johannes på Kullen", han var byggnästare om sommaren och om vintern snickade han möbler, likaså beställdes dessa av allmogen, och han hade en liten verkstad, inredd på så sätt, att vid ena gärdväggen vid fönstret hade han sin hyvelbänk, på den andra väggen mitt emot, var en svarvstol, vidare fanns det gott om hyllor för de olika verktygen, en öppen spis fans också i ett av hörnen. Ytterligare fanns i Lövs Ramkvilla entorpere som kallades Johan i Skogslund han

ACC. NR. M. 10509:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

brediv jämte brukandet av sitt lilla torp, även snickeri, men hans specialite var tillverkning av Vävstolar med dithörande attiralj, såsom "bommor" värpor" m.m.

Dessa vävstolar beställdes av landtbrukare m.fl. inte bara i hans hemtrakt utan även i socknarna omkring.

De som här ovan omtalade som hade binäringar, voro till största delen småbrukare, då särskilt vad beträffar smederna, ty den här ovannämde smeden C.M. Ekelund Hultsjö hade

1/8 mantal, medan smeden Sven Pettersson i Greggatorp hade endast 1/32 dels mantal. J.P. Isacksson Knutstorp Bäckaby hade 1/4 hemman, med 10 à 12 nötkreatur jämte häst, samt boningshus med fyra rum och kök. De övriga av ovan upptecknade voro torpare och backstugusittare, som för att kunna reda sig måste ha någon sorts binäring.

Någon organisation av arbetena fanns ej på min trakt, ej heller fanns någon särskild specialitet gårdarna emellan, utan behövde snickaren någon att t.ex. dra svarven, och vanligen hustrun, eller om det fanns något eller några större bar i familjen hjälpa till med detta. Och såsom exempel kan i detta sammanhang nämnas att hos smeden Sven Pettersson i Greggatorp, hände ofta att hans hustru fick vara honom hjälplig med att smida, då det behövdes slägning av grövre saker, och det har berättats att hans hustru skötte släggan lika duktigt som sin man.

Lönåsa H. U. L. T. S. J. Ö. i oktober 1947 Joh. Sjöquist.